SİSTEMATİK KELAM

ALLAH'IN İSİMLERİ VE SIFATLAR

Prof. Dr. Resul ÖZTÜRK

İÇİNDEKİLER

- Kelam Terminolojisinde Sıfat Kavramı
- Kur'an ve Hadiste Allah'ın Sıfatları
- İsim-Sıfat İlişkisi
- Sıfatların Sayısı ve Kısımları
  - Sıfatların Sayısı
  - Sıfatların Kısımları
- Haberi Sıfatlar
- Özet
- Değerlendirme Soruları
- Başvurulabilecek Kaynaklar

HEDEFLER

Bu ünite sonucunda öğrenci;

- İsim ve sıfat kavramlarını tanımlayabilecek,
- Allah ile O'nun yaratıkları arasında, sahip olunan vasıflar açısından farklılıkları öğrenebilecek,
- Kur'an ve Hadisler bağlamında isimler ile sıfatlar arasındaki ilişkiyi kavrayabilecek,
- Sıfatların tasnifi ve sayısı hakkında genel bir bakış açısı kazanabilecek,
- İslam düşüncesinde Allah'ın isimleri ve sıfatları hakkında geliştirilen anlayışlara dair genel bir bilgi edinmiş olabilecektir.

Kelam Terminolojisinde Sıfat:

Sıfat kelimesi sözlükte bir zat ile birlikte bir anlamı ve nitelediği zatın durumlarını (hallerini) gösteren bir isim anlamına gelmektedir. Öncelikle şunun ifade edilmesi gerekmektedir ki Allah, zatında olduğu gibi, kendisini nitelendiren sıfatlarında da birdir. Allah'ın sıfatlarında bir olmasının anlamı, mahiyeti ve keyfiyeti bakımından Allah'ın sıfatlarının hiçbir yaratılmışın sıfatlarına hiçbir yönden benzememesidir.

Konunun daha iyi anlaşılması için sıfatların varlık mertebeleriyle ilgisine dikkat etmek gerekmektedir. Yani varlık *mümkün* bir varlıksa, sıfatı da ona göre mümkün, *vacib* bir varlıksa yine sıfatı da ona göre vacip olacaktır. Varlıklar içerisinde, Allah'tan başka hiçbir varlık *Vâcibü'l-Vücûd* olmadığı için, diğer varlıkların sıfatları da, Vâcibü'l-Vücûd olan Allah'ın sıfatları gibi olamaz ve ona denk değillerdir. Başka bir ifadeyle, Allah'ın sıfatları ile mahlûkatın sıfatları hiçbir yönden benzer olamazlar. Allah ile yaratıklar arasında zât, vücûd ve mahiyet bakımından benzerlik düşünülemeyeceği gibi, sıfatlar yönünden de benzerlik düşünülemez. Allah ve yaratıklar, ayrı ayrı düşünülmesi ve anlamlandırılması gereken varlıklardır. Çünkü sonsuz mükemmelliklerin sahibi olan Allah ile O'nun yaratıkları olan varlıklar arasında, sahip olunan sıfatlar açısından, bir benzetme ve mukayese yapılamaz.

O halde insanların ya da diğer varlıkların bir takım sıfatlara sahip olmaları, yaratıcı ile yaratılmış arasında mahiyet itibariyle bir benzerlik meydana getirmez. Ebu Hanife (v. 150/767)'nin de dediği gibi, Allah'ın hiçbir sıfatı mahlûkatın sıfatlarına benzemez. O'nun ilmi bizim ilmimiz; kudreti bizim kudretimiz gibi değildir.

Yaratıcı ile yaratılmış arasında mahiyet itibariyle bir benzerliğin olamayacağının daha iyi anlaşılması için, mesela Allah'ın *ilim* ve *hayat* sıfatı ile insanların bu iki sıfatı arasında bir mukayese yaparsak şunları söyleyebiliriz: Allah'ın ilmi ezelîdir, bilinen şeylerin (malûmatın) değişmesiyle O'nun ilmi değişmez. O'nun bilgisi duyu organlarına muhtaç değildir ve O'nun ilminin yok olması muhaldir ve ilminin varlığı zorunludur. Yine O'nun ilmi sonsuzdur ve bir şeyi bilmesi diğerlerini bilmesine engel değildir. Allah'ın ilim sıfatındaki bu özelliklerin hiçbirisi insanın ilminde yoktur. Çünkü insanın ilmi ezelî değil hâdistir; devamlılığı imkânsızdır, bütün malûmatı kuşatamadığı gibi, varlığı bir takım duyulara, haberlere muhtaçtır ve malûmatın değişmesiyle de değişir. İnsanın bugün doğru bildiği yarın yanlış olabilmektedir. Ama Allah'ın ilmi için böyle bir şey söz konusu değildir. Şu halde sırf isimden hareketle bu iki ilim arasında mahiyet bakımından da bir benzerlikten söz edilemez. Kısacası *Vacib*'in ilmi *Vacib*'e göre, *mümkün*ün ilmi de *mümkün*e göredir. Hayat sıfatı da böyledir. Allah'ın hayat sahibi olması O'nun sadece diri olması demek değil; aynı zamanda yok olmayan ebedî bir hayat sahibi olması demektir. O ezelî ve ebedî bir hayatla diridir. İnsanın hayat sahibi olması kendinden değil, Allah'ın ona sınırlı bir hayatı bahşetmesiyledir. Allah ile diğer yaratılmışlar arasında bir benzerlik olmadığı diğer bütün sıfatlarda da bunun gibidir. O halde Allah sıfatlarında da birdir. Zatında bir olan varlığın tüm sıfatlarında da tek olması, bu bakımdan da eşi ve benzeri bulunmaması O'nun zatının gereğidir.

Kur'an ve Hadiste Allah'ın Sıfatları:

Kur'an'da *Allah'ın isimleri* terkibi geçmesine rağmen *Allah'ın sıfatları* anlamında bir ifade geçmez. Ancak *sıfat* kelimesinin mastar şekli olan *vasıf* bir tek yerde kullanılmıştır. "*Allah bu değerlendirmelerinin cezasını verecektir. Şüphesiz ki O, hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.*" (En'am, 6/139), *sıfat* kelimesinin muzari şekli ise on üç yerde geçmekte ve daha çok Allah'a, uygun olmayan nitelikleri isnat edenlerin iddialarının geçerlilikleri olmadığını ifade ederken kullanılmıştır. "*Mutlak izzet sahibi olan rabbin, onların yakıştırdığı nitelemelerden münezzehtir.*" (Sâffât, 37/180). Aslında Allah'ın zatından bahseden ayetlerin çoğu O'nun sıfatlarıyla ilgilidir.

Kur'an Allah'ın zatından bahsederken, biri olumlu anlatım biçimi (ispat), diğeri de olumsuz anlatım biçimi (selb) olmak üzere iki metodu kullanır. Genel olarak ise Kur'an'da ulûhiyyetin tanıtılışında ispat metodunun hâkim olduğu görülmektedir. Yani ulûhiyyetin ne olmadığından ne olduğu anlatılır. En güzel isim ve en yüce sıfatların Allah'a ait olduğunu bildiren Kur'an bu yüce sıfatlara sahip olmayanın gerçek ilâh olamayacağını, kendisine ibadet edilecek gerçek mabudun bir takım yüce niteliklerle muttasıf olmasının gerekliliğini vurgular: *"En güzel isimler (el-Esmâu'l-Hüsnâ) Allah'ındır, o halde O'na o güzel isimlerle dua edin. O'nun isimleri hakkında eğri yola gidenleri bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır"* (A'râf, 7/180). *"O, yaratan, var eden, varlıklara şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur."* (Haşr, 59/24). *"Bir vakit O (İbrahim) babasına (şöyle) demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın?"* (Meryem, 19/42). Bu ayet gerçek ilâhın birtakım yüce sıfatlara sahip olması gerektiğini bildirirken *"En yüce sıfatlar Allah'a aittir. O azîzdir, hakîmdir."* (Nahl, 16/60; krş. Rûm, 30/27 ayeti de Allah'ın yüce sıfatlara sahip olduğunu ifade eder. Allah'ın kendisini tanıttığı çokça ayetlerden birisinde ise O'nun noksan sıfatlardan münezzeh olduğu bildirilir: *"O, kendisinden başka Tanrı olmayan Allah'tır; egemenliğin mutlak sahibidir; her türlü eksiklikten uzaktır; esenlik verendir; güven sağlayan ve kendisine güvenilendir; görüp gözeten ve yönetendir; üstündür; iradesine sınır yoktur; büyüklükte eşi olmayandır. Allah onların yakıştırdıkları her türlü ortaklardan münezzehtir."* (Haşr, 59/23; krş. Cum'a, 62/1). Bu ayette îcab ve selb metodu birlikte kullanılmış, bir taraftan Allah'ın müspet vasıfları sayılırken, diğer taraftan da O'nun noksanlık ifade eden tüm sıfatlardan münezzeh olduğu bildirilmiştir.

Kur'an'da Allah'ın birçok sıfatı zikredilmekte, O'nun bu yüce sıfatlarla muttasıf olduğu ifade edilmektedir. Bu ayetlerden bazılarını hatırlamak gerekirse şunları sıralayabiliriz:

Hayat Sıfatı: *"Allah (O Allah'tır ki) kendisinden başka hiçbir tanrı yoktur. (O, zâtî, ezelî ve ebedî hayat ile) diridir."* (Bakara, 2/255). *"Sen ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan."* (Furkân, 25/58).

Kıdem ve Bekâ Sıfatı: *"O ilktir, sondur, zahirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir."* (Hadîd, 57/3).

Basar Sıfatı: *"Allah, onlar ne işlerlerse hakkıyla görücüdür."* (Bakara, 2/96; krş. Bakara, 2/237, 265; Hucurât, 49/18; Hadîd, 57/4)

Sem' Sıfatı: "Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir." (Mücâdele, 58/1; krş. Tâhâ, 20/46).

Kudret Sıfatı: "Göklerin, yerin ve içlerindeki her şeyin mülkiyeti Allah'ındır. O her şeye hakkıyla kadirdir." (Mâide, 5/120; krş. Bakara, 2/259; Nûr, 24/45; Fâtır, 35/1).

İrade Sıfatı: *"O'nun işi, bir şey yaratmak istediği zaman sadece "ol" demektir ve o şey derhal var olur."* (Yâsîn, 36/82). *"Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz."* (Tekvîr, 81/29).

İlim Sıfatı: *"O her şeyi hakkıyla bilendir."* (Bakara, 2/29). *"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır. Onun için gaybı ancak O bilir."* (En'âm, 6/59). *Allah gözlerin hain bakışını* (Mü'min, 40/19), *sinelerin özünü* (Mülk, 67/13), *yere giren ve oradan çıkan, gökten inen ve oraya yükselen her şeyi* (Hadîd, 57/4), *meyvelerin tomurcuklarından çıkışını, dişilerin gebe kalışını ve doğurmasını* (Fussilet, 41/47), *yüreklerde saklananları* (İnşikâk, 84/23), *yaprakların ağaçlardan düşüşünü* (En'am, 6/59) gerçek anlamıyla bilendir. *İnsana bilmediğini o öğretmiştir*. (Alak, 96/5). *İnsana ilk bilgiyi öğreten* (Bakara, 2/31) *Allah'ın öğrettiği dışında kimse bir şey bilemez* (Bakara, 2/32). Kur'an'da üzerinde en çok durulan sıfat ilim sıfatıdır. Allah, her şeyi bildiğini, bilgisi dışında hiçbir şeyin bulunmadığını Kur'an'da sıkça vurgulamıştır. Örnek olmak üzere kaydettiğimiz bu ayetler ve bunların dışında yüzlerce ayet Allah'ın kemal sıfatlarla muttasıf olduğunu bildirmektedir.

Kur'an'da olduğu gibi Hz. Peygamber'in hadislerinde de Allah'ın isim ve sıfatlarından önemle bahsedilmiş ve O'nun kemal sıfatlarla muttasıf olduğu tekrar tekrar anlatılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadislerinde Allah'ın doksan dokuz isminin olduğunu haber vermiştir. Ayrıca birçok hadislerinde de Allah'ın Vahdâniyyet, İlim, İrade, Sem' ve Basar, Kelâm, Kudret, Hayat gibi kemal sıfatlarla muttasıf olduğunu bildirmiştir.

Allah'ın sıfatlarının varlığına ilişkin en sağlam ve kuvvetli delil; bizzat Allah'ın kitabı ve O'nun göndermiş olduğu peygamberinin sözleridir.

Aslında insan inandığı Tanrısının özelliklerini bilmeği çok ister. Özellikleri bilinmeyen bir Tanrı insana uzak kalacağından O'nun bilinmesi insanın tanıması, sevmesi ve ibadet edebilmesi için elzemdir. Tanınmayan ve özellikleri bilinmeyen

bir Tanrı insanın ilgisinden uzak kalacaktır. İyi bildiğimiz bir yıldız ile (Güneş) hakkında fazla bilgi sahibi olamadığımız herhangi bir yıldıza karşı ilgisizliğimizi buna örnek olarak verebiliriz.

İnsan aklı da Allah'ın kemâl sıfatlarla muttasıf olduğuna delalet etmektedir. Şu kesindir ki bir şeye sahip olmayan onu başkasına veremez. Bu kâinatın yaratıcısı kemâl sıfatlarla muttasıf olmasaydı, bu yüce sıfatlarının tesirleri ve belirtileri mahlûkatında nasıl görülebilirdi? Sonra âlemde görülen mükemmel düzen ve nizam, bunu yaratanın İlim, Kudret, İrade ve Hayat gibi üstün vasıflara sahip olduğunu ve her türlü noksan sıfatlardan münezzeh bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Kemal sıfatlara sahip olmayan bir yaratıcının, Kur'an'da da beyan edildiği üzere, müşriklerin taptığı; görmez, işitmez, ne menfaate ve ne de zarara gücü yetmeyen şeylerden farkı kalmazdı. Kaldı ki, sıfattan mücerret bir zatın hariçte varlığı tasavvur bile edilemez.

Burada Mu'tezile'nin sıfatlar konusundaki çekincesine bir cevap olarak diyebiliriz ki, Allah'ın bir olması O'nun sıfatlarının olmamasını gerektirmez. Çünkü Allah'ın zatı, sıfatlarının bir araya gelmesiyle teşekkül eden bir varlık değildir. O, zat ve sıfatlarıyla her yönden bir ve tektir. Onun için sıfatların sübutu halinde sıfatların delalet ettikleri manalara Allah muhtaç değildir. Çünkü Allah'ın zatı o manaları gerektirmiştir, yani bu manalar zatın gereğidir. Aksi halde Allah'ın o manalara muhtaç olması, o manaları O'nda var eden birine ihtiyacı gerektirir ki bu da muhaldir. Allah zatında noksan olup, sıfatlarla kemal bulan bir zat olarak da düşünülemez. Çünkü Allah bu sıfatlarla ezelde muttasıftır ve bu sıfatları O'nun zatına takdir eden bir başka şey yoktur ki Allah için bir ihtiyaç söz konusu olsun.

İsim-Sıfat İlişkisi:

Allah, kendisinin en güzel isimlere (*el-Esmâü'l-Hüsnâ*) sahip olduğunu Kur'an'da dört kere tekrar etmiştir. (Bkz. A'râf, 7/180; İsrâ, 17/110; Tâhâ, 20/8; Haşr, 59/24). Kur'an'ın çeşitli yerlerinde de bu güzel isimlerini bizlere bildirir. *"En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na güzel isimlerle dua edin."* (A'râf, 7/180). *"De ki: İster Allah deyin, ister Rahman deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O'na hastır."* (İsrâ, 17/110*). "Allah kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur."* (Tâhâ, 20/8). *"O, yaratan, var eden, varlıklara şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur."* (Haşr, 59/24). İşte bu dört ayette Allah en güzel isimlerle müsemmâ olduğunu beyan ederken, Kur'an'da farklı yerlerde bu isimlerini teker teker sayar.

Hz. Peygamber (s.a.v.) de, çeşitli hadislerinde, Allah'ın doksan dokuz ismi olduğunu bildirmiş ve bu isimleri teker teker saymıştır. Bunların dışında Allah'ın, gerek Kur'an'da ve gerekse hadislerde bildirilen isimleri dışında başka isimlerinin olması da mümkündür. Çünkü Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: "*Allah'ım! Sana ait olan her isimle senden dilerim; o isim ki, onunla kendini adlandırdın veya kitabında indirdin yahut yarattıklarından birine*

öğrettin yahut da yalnız senin katında bulunan gayb ilminde onu zatına tahsis ettin." Ayrıca Kur'an'da bulunduğu halde hadislerde zikredilmeyen isimleri de dikkate alırsak, bu isimlerin doksan dokuzu aştığı anlaşılır.

Hz. Peygamber'in Allah'ın isimlerini doksan dokuz olarak bildirmesi, bunların dışında başka isimlerin varlığını kabul etmeme anlamına gelmez. Kaldı ki o, yukarıdaki hadiste de görüldüğü üzere başka isimlerin de var olabileceğine işaret etmiştir. Aslında Hz. Peygamber'in sadece doksan dokuz isim saymasının sebebi Allah'ın isimlerinin tam bir listesini vermek değil, onların en meşhur ve manaları en açık olanlarını beyan etmektir.

Sayıları ne kadar olursa olsun, Allah'ın bu isimleri O'nun sıfatlarına delalet etmektedirler. Çünkü *el-Esmâü'l-Hüsnâ* olarak adlandırılan bu kelimeler belli manalar taşıyan köklerden türemişlerdir. Bundan dolayı bu isimler Allah'ın zatına nispet olunduğunda, bununla sadece O'nun zatını isimlendirmek değil; aynı zamanda bu isimlerin kök manalarının da Allah'ın zatında bulunduğu kastedilir. Eğer böyle olmasaydı, hakikat manasına olmayıp, sadece şeref lakabı veya alem olmaktan öte geçmezler. Özel isimlerin (alem) ise taşıdıkları kelime

anlamlarının müsemmalarında bulunması gerekmez. (Çocuğun isminin Güneş olması onun gerçekte Güneş olduğu anlamına gelmediği gibi vs.) Ancak bu durum *el-Esmâü'lHüsnâ* için düşünülemez. Çünkü Kur'an ve hadislerdeki *el-Esmâü'l-Hüsnâ*'nın kök manalarının (hayat, ilim vb.) Allah'ın zatında mevcut olmaması, bu isimlerin O'na hakikat manasında olmayıp, sadece bir şeref adı (lakap) ve alem olarak verilmesi olurdu ki, bu caiz değildir.

O halde Kur'an ve hadiste var olan Allah'ın isimlerinin her biri, O'nun sıfatlarından birine delalet etmekte ve bizim bilgimiz açısından onlara kaynak olmaktadır. Başka bir ifadeyle, Allah'ın sıfatları O'nun isimlerinden alınmıştır. Kısacası Allah'ın isim ve sıfatları vardır, O'nun isimleri sıfatlarıdır, sıfatları ise O'nun zatındaki manaların beyanıdır. Allah'ın isimleri sıfatlarına kaynaklık etmektedir. Yani sıfatları isimlerinden alınmıştır.

Allah'ın sıfatlarına delalet eden isimlerinin bu delaletleri bakımından taksimini yapan Eş'ari kelamcısı Abdulkâhir el-Bağdâdî (v.429/1037) Allah'ın isimlerini üç kısma ayırmaktadır. Ona göre, bu isimlerden, *Şey*, *Mevcûd* ve *Zât* gibi bir kısmı Allah'ın zatına; *Hayy*, *Kâdir*, *Âlim*, *Mürîd*, *Sem'*, *Basîr* gibi bir kısmı zatıyla kaim olan ezelî sıfatlarına; *Hâlık*, *Râzık* gibi bir kısmı da O'nun fiillerine (fiilî sıfatlarına) delalet eder. Allah'ın *Hakîm* gibi bazı isimleri de vardır ki, O'nun hem zatî, hem de fiilî sıfatlarına delalet eder. Biz, *Hakîm*i ilim manasına alırsak, Allah'ın zatî sıfatına; işlerinin sağlamlığı manasına alırsak o zaman da fiilî sıfatına delalet eder.

Sıfatların Sayısı ve Kısımları

Sıfatların Sayısı

Yukarıda Allah'ın isimlerinin sıfatlarıyla yakın ilgisi ve O'nun isimlerinin sıfatlarının kaynağı olduğu anlatıldı. Şimdi akla; Allah'ın isimleri kadar sıfatları mı var ya da Allah'ın sıfatları kaç tanedir? gibi sorular gelmektedir. Bu sorunun cevabı şüphesiz O'nun sıfatlarının kaynağı isimleri olduğuna göre isimleri kadardır şeklinde olacaktır. Allah'ın isimlerinin kesin bir sayısının bilinememesinden hareketle Allah'ın sıfatlarının da kesin bir sayısını tespit etmek mümkün değildir. Allah'ın sayısını ancak kendisinin bildiği yüce sıfatlarla muttasıf olduğu kesindir.

Kelâm âlimleri Allah'ın kemâl sıfatlarını tespite çalışmışlar ve onları sınıflandırmışlardır. Hemen her âlim kendi yaklaşımına göre tasnif yapmıştır denilebilir. Bu bağlamda Ehl-i Sünnet'in iki büyük mektebinden Matürîdiyye ekolü, Allah'ın Zâtî sıfatlarını, *Hayat*, *İlim*, *Sem'*, *Basar*, *Kudret*, *İrade*, *Kelâm* ve *Tekvîn* olmak üzere sekiz olarak kabul ederken; Eş'ariyye ekolü, Tekvîn'i müstakil bir sıfat olarak kabul etmemiş ve Zatî sıfatları yedi olarak kabul etmiştir.

Kelâmcıların çoğunluğuna göre Allah'ın Zâtî sıfatları yedi veya sekizdir. Bunlar *Hayat*, *İlim*, *Sem'*, *Basar*, *Kudret*, *İrade*, *Kelâm* ve *Tekvîn*'dir. Kelâm âlimleri Allah'ın zâtını tanıtma ve ifade etme konusunda sıfatların anlamlarını birbirlerine irca etmek suretiyle bu sayıyı belirlemişlerdir. Allah'ın muttasıf olduğu kemal sıfatlarının ve münezzeh bulunduğu noksan sıfatlarının çok daha fazla olduğu bilinmektedir. Ancak, her iki kısım sıfat birbirlerine irca ile sınırlandırılarak Sıfat-ı Selbiyye dört veya beş; Sıfât-ı Sübûtiyye ise yedi veya sekiz olarak tespit edilmiştir. Aslında Selbî sıfatlar veya Tenzihât diye anılan ve Allah'ın noksanlıklardan berî olduğunu bildiren sıfatları belli bir sayıda tutmak ve teker teker saymak mümkün

değildir. Ancak, bu sıfatların başlıcaları, *Vücûd'*u sıfat kabul edenlere göre altı, *Vücûd'*u sıfat kabul etmeyenlere göre ise beştir. Bunlar; *Kıdem*, *Bekâ*, *Vahdâniyyet, Kıyam bi nefsihî*, *Muhâlefetün li'l-Havâdis* ve *Vücûd*'tur. Kelâmcıların Allah'ın isimlerinin ve sıfatlarının çokluğunu kabul etmekle beraber, kolayca anlaşılmalarını sağlamak amacıyla, sıfatları birbirlerine irca ederek onları belirli sayıyla anlattıklarını görmekteyiz.

Mu'tezile'ye göre Allah'ın bizim bilmediğimiz birtakım sıfatlarının olması düşünülemez. Zira Allah'ın bizim bilmediğimiz sıfatlarının var olduğunu kabul etmek Allah'ın hakiki manada bilinememesi demektir. Çünkü bizim Allah'ı hakiki manada bilebilmemiz ancak O'nu olduğu hal üzere bilmemize bağlıdır ki, bu da sadece O'nun tüm sıfatlarını bilmekle gerçekleşir. Bu konuda Ehl-i Sünnet ise, 'Allah'ın, bizim bilmediğimiz sıfat ve isimlerinin olması mümkündür' görüşünü savunmuştur. Çünkü bir Allah'ın zatı diğer zatlar gibi değildir. O'nun zatını bilmek başka, idrak etmek başkadır. Biz Allah'ı O'nun kendisini bize bildirdiği kadarıyla tanıyabiliriz. Allah'ın zatının mahiyetini bilmek mümkün değildir. Elimizle dokunup yokladığımız, duyu organlarımızla irtibat kurabildiğimiz varlıkların mahiyetleri hakkında bile çok fazla bir şey bilemediğimiz halde, Allah'ın zatının mahiyetini nasıl bilebiliriz? O'nun zatının mahiyetini bilmek, beşer aklının üzerindedir. Çünkü Hâlık ile mahlûk arasında hiçbir mukayese noktası yoktur. Allah'ın zatının mahiyetini tefekkür etmek, beşerin güç yetiremeyeceği bir durumdur. Nitekim bir hadiste "*Allah'ın yarattıkları ve nimetleri hakkında düşününüz. Allah'ın zatını düşünmeyiniz! Çünkü anlamaya güç yetiremezsiniz*" buyurulmuştur.

Sıfatların Kısımları

Allah'ın sıfatları genel bir tasnifle Sıfat-ı Selbiyye (Sıfat-ı Zâtiyye, Sıfat-ı Tenzihiyye, Tenzihât), Sıfat-ı Sübûtiyye, Sıfat-ı Fiiliyye ve Sıfat-ı Haberiyye olarak tasnif edilir.

Sıfat-ı Selbiyye (Sıfat-ı Zâtiyye, Sıfat-ı Tenzihiyye, Tenzihât): Zıt anlamlarını Allah'tan uzaklaştırdığı için bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Mesela *Vücûd'*un zıddı '*adem*dir. '*Adem*, yokluk demektir. Allah yokluktan ve yok olmaktan münezzehtir. Yine *Kıdem*'in zıddı başlangıcı olan (hadis) demektir. Allah başlangıcı olmayan yani hadis olmayandır. *Bekâ*'nın zıddı ya da fanilik ya da yokluktur. Allah yokluktan ve yok olmaktan münezzehtir. *Vahdâniyyet'in* zıddı çokluk yani kesrettir. Allah kesretten münezzehtir. *Kıyam bi nefsihî*'nin zıddı Kıyam bi gayrihî yani başkası ile kaim olmak demektir. Allah başkasıyla kaim olmaktan münezzehtir. Son olarak *Muhâlefetün li'l-Havâdis*'in zıddı Müşabehetün li'l-Havâdis yani sonradan olanlara benzemektir. Allah sonradan olanlara benzemekten münezzehtir.

Sıfat-ı Sübûtiyye ya da Sıfat-ı Zâtiyye: Allah hakkında olumlu ifadeler (müspet *Sübûtiyye, Sıfat-ı Fiiliyye* ifadeler) kullanılan sıfatlara, başka bir ifadeyle "Allah …dir, Allah …dır" gibi *ve Sıfat-ı Haberiyye* anlatımlara Sıfat-ı Sübûtiyye denilmektedir. "*Allah semi'dir, Allah âlimdir*" gibi *olarak tasnif edilir."* olumlu anlatımlar bu sıfatlarla adlandırılmıştır. Halka ve çocuklara yönelik yazılan bazı eserlerde gördüğümüz "*Benzerleri bizlerde de olan sıfatlar*" gibi anlatımlar kesinlikle doğru değildir. Çünkü Allah ne zat bakımından ne de sıfatları bakımından hiçbir şeye benzemez. Allah'ın Zâtî sıfatları sekizdir ve bunlar *Hayat*, *İlim*, *Sem'*, *Basar*, *Kudret*, *İrade*, *Kelâm* ve *Tekvîn*'dir.

Sıfat-ı Fiiliyye: Allah'ın fiillerine delalet eden sıfatlardır. Yaratmak (*Hâlık*), rızık vermek (*Râzık*), peygamber göndermek (*İrsâl-i Rusül*) gibi Allah'ın bütün fiillerini ifade eden sıfatlardır.

Sıfat-ı Haberiyye: Varlıkları ancak nassın (Kur'an ve Hadis) haber vermesiyle bilinebilen, bir başka ifadeyle varlıklarını tespitte akıl yürütme imkânı bulunmayan sıfatlara Haberî sıfatlar denilmektedir. Bu sıfatlar sadece haber ve işitme yoluyla bilindiklerinden bu isimle anılmışlardır.

Sıfatların tasnifi konusunda bazı durumları hatırlatmak yerinde olacaktır. Meselâ bazı âlimler Allah'ın Selbî (Tenzîhî) sıfatlarından sayılan *Vücûd*'u Zattan ayrı bir sıfat olarak saymaya gerek görmemişlerdir. Çünkü zaten varlığı kabul edilen bir Zat'tan ve O'nun sıfatlarından bahsedilmektedir. Eğer bir zatın sıfatlarından bahsediliyorsa, onun varlığı da peşinen kabul edilmiş demektir. Onun için ayrıca *Vücûd* diye bir sıfattan bahsedilmesine gerek yoktur. Başka bir konu da Allah'ın Selbî sıfatlarının tamamının *Muhâlefetün li'l-Havâdîs* sıfatıyla ifade edilebilmesidir. Çünkü O'nun zatına layık olmayan şeyleri tek tek saymak imkânsızdır. Allah'ı mümkün varlıklardan (havâdîs) yani yaratılmışlardan ayıran en önemli özelliği, O'nun varlığının *zorunlu*, yani *Vâcibü'l- Vücûd* olmasıdır. O halde Vâcibü'l-Vücûd olan zatı, O'nun kendisinin yaratmış olduğu şeylere hiçbir şekilde benzetmek mümkün değildir. Bunu da olumsuz vasıfları tek tek saymak yerine; Allah'ın sonradan meydana gelen, yani varlıkları mümkün olan (havâdîs) hiçbir şeye, hiçbir surette benzemeyeceğini ifade eden *Muhâlefetün li'l-Havâdîs* terkibiyle özlü bir şekilde ifade etmek oldukça yerindedir.

İnsan aklı ne ölçüde gelişirse gelişsin onun kavrama gücü yine de sınırlıdır. O halde, sınırlı bir aklın yine sınırlı bir âlemde, çevresinde görüp müşahede ettiklerinden hareketle, bu âlemle hiçbir şekilde benzerliği olmayan ve her şeyin yaratıcısı olan Allah'ın hakikatini kavraması nasıl mümkün olur? Eser müessirini ve sanatkârını tarif edebilir mi! Eserin vazifesi sanatkârı tarif değil, sadece onun varlığına ve sanatına delil olmaktır. Ancak, sanatkâr ilâve bir şeyle kendisi hakkında bilgi vermişse hepsi o kadar. Allah, kendi kelâmı Kur'an'da kendisini insanlara nasıl tanıttı ise, insanın O'nun hakkındaki bilgisi O'nun bildirdiği kadardır. Bu bağlamda İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî (v.478/1085)'nin şu tespiti oldukça yerindedir: "Kim kendini yaratıp idare eden Allah'ı anlamaya çalışır da, fikrinin ulaştığı bir varlıkta karar kılarsa, o Allah'ı mahlûkata benzetendir
(müşebbih). Eğer, mutlak yoklukta karar kılarsa, o Allah'ı inkâr edendir (muattıldır). O'nun varlığında karar kılar da, hakikati idrakten âciz olduğunu itiraf ederse, işte o Tevvhîd gerçeğini anlayandır (muvahhit) . Hz. Ebu Bekir'in, "*Allah'ı idrakten âciz olduğunu bilmek gerçek anlamda idraktir*" sözü bu anlamda oldukça yerindedir. Kur'an'ın ifadesiyle, "*İnsan, ilmen Allah'ı kavrayamaz*" (Tâhâ, 20/110).

Haberî Sıfatlar

Varlıkları sadece nassın (Kur'an ve Hadis) haber vermesiyle bilinebilen, başka bir ifadeyle varlıklarını tespitte akıl yürütme imkânı bulunmayan sıfatlara Haberî sıfatlar denilir. Bu sıfatlar sadece haber ve işitme yoluyla sabit olduklarından bu isimle anılmışlardır. Nass ile

belirlenen bu sıfatların özellikleri Allah'a cismanî bir takım nitelikler veya hareketler atfeder özellikte olmalarıdır.

Haberî sıfatlar konusu Kelam'da üzerinde önemle durulması gereken konulardandır. Çünkü zahirî anlamlarıyla Allah'a bir takım cismanî uzuv ve unsurlar atfeden Haberî sıfatlar, İslam akidesinin tenzihi özelliği ile bağdaşmıyor görünmektedirler. Allah'ın mutlak bir olmasının anlamlarından birisi de; Allah'ın, cisim, cevher ve araz olmaması, dolayısıyla O'nun birtakım cismanî unsur ve özelliklerle nitelendirilmemesidir. Başka bir ifadeyle her türlü teşbih ve tecsimden münezzeh olmasıdır.

Allah'ın *Ehadiyeti* (Tek oluşu), O'nun zıddı ve ortağı bulunmadığını, cevher, cisim ve araz olmamasını ve bir mekân ve cihet (yön)te bulunmamasını da ifade eder. O halde Allah cisme ait özelliklerden münezzehtir, onlarla vasıflandırılamaz. Ancak Haberî sıfatlarda Allah'a bir takım cismanî özellikler nispet edilmektedir. Kelam âlimleri bu çelişkili konuyu bütün yönleriyle tartışmışlar ve Tenzihe halel getirmeden çözmeye çalışmışlardır. Hatta bu sıfatların Arap dilinden başka bir dille ifade edilmesinde dahi sakınca görmüşlerdir. Biz de bu sıfatları anlatırken önce Arapça ifadelerini tercih ettik. Haberî sıfatların *Ayn*-göz, *Vech*-yüz, *Yed*-el gibi bir kısmı Allah'ın zatıyla; *Nüzul*inmek, *İstivâ*-oturmak, kaplamak ve *Meci'*-gelmek gibi bir kısmı da Allah'ın hem zatı hem de filleriyle ilgilidir.

Haberî sıfatların bir kısmı sadece Kur'an-ı Kerim'de, bir kısmı sadece Hadislerde ve bir kısmı da hem Kur'an'da hem de Hadislerde bulunmaktadır. Haberî sıfatların başlıcaları şunlardır:

İstivâ-Allah'ın Arş'a istivası, oturması (A'râf, 7/54; Yûnus, 10/3; Ra'd, 13/2; Tâhâ, 20/5; Furkân, 25/59; Secde, 32/4; Hadîd, 57/4. el-Bakara, 2/29; Fussilet, 41/11).

Vech-Allah'ın veçhi, yüzü (Bakara, 2/115, 272; Ra'd, 13/22; Rûm, 30/38, 39; Rahman, 55/27; İnsan, 76/9; Leyl, 92/20.

Yed-Allah'ın yedi, eli (Âli İmrân, 3/26,73; Mâide, 5/64; Feth, 48/10; Hadîd, 57/29).

'*Ayn*-Allah'ın 'aynı, gözü (Hûd, 11/37; Tâhâ, 20/39; Mü'minûn, 23/27; Tûr, 52/48; Kamer, 54/14).

Kurb-Allah'ın kurbu, yakın olması (Bakara, 2/186; Hûd, 11/61; Sebe', 34/50; Kâf, 50/16; Vâkı'a, 56/85).

İtyân ve *Meci'*-Allah'ın gelmesi (En'âm, 6/158; Fecr, 89/22).

Allah'ın Semada (gökte) bulunması (Mülk, 67/16),

Nüzul-Allah'ın nüzulü, inmesi (Buhârî, a.g.e., Kitâbu't-Teheccüd, Bab No: 14; Müslim, a.g.e., Kitâbu Salâti'l-Müsâfirîn ve Kasriha, Bab No:24, Hadis no :758).

Bu sıfatlar Allah'a zahirî manalarıyla nispet edildiklerinde Allah'ın mahlûkata benzerliği (mümaselet) ve teşbihini gerektirir. Bu durumda; eli, yüzü, gözü olan, oturan, yürüyen ve hareket eden, kısaca cismanî özelliklere sahip bir zat görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki

biz, Allah'ın cevher, cisim ve araz gibi maddî vasıflardan münezzeh olduğunu bilmekteyiz. Fakat Haberî sıfat dediğimiz bu vasıfları Allah'ın Kur'an'da bizzat kendisine nispet etmesi dikkate alınırsa, bunların nasıl anlaşılmaları gerektiğinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu konuda İslâm Kelam'ında *Selef* ile *Halef* âlimleri arasında farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Selef Metodu:

İtikadi konularda Selefin temel yaklaşımı müteşâbihâtın te'vilinden kaçınmak ve bu konularda akla yer vermemektir. Bununla birlikte Selef, Allah'ı hiçbir şekilde yaratıklara benzetmez ve teşbihin her çeşidinden kaçınır. Onlar, Allah'ın Kur'an'da kendi zatına nispet ettiği şeyleri olduğu gibi kabul eder (ispat), ancak Haberî sıfatların zahirî manalarıyla olmadığını da ifade ederlerdi. Selef, bu sıfatların Allah'ın zatına yakışır bir takım sıfatlar ve manalar olduklarına inanır, fakat bu sıfat ve manayı tayin etmekten kaçınır. Bu bağlamda onların şu ifadeleri önemlidir: "Allah'ın eli vardır, fakat bizim elimiz gibi değildir; yüzü vardır, fakat bizim yüzümüz gibi değildir." Bu sıfatların keyfiyetinden, yani nasıl olduklarından bahsetmezler. Seleften İmam Mâlik b. Enes'e (v.179/795) İstivânın keyfiyeti sorulduğunda verdiği cevap meşhurdur: "İstivâ malûm, keyfiyeti meçhul (yani aklen bilinemez), ona inanmak imanın gereği, inkârı ise küfürdür."

Selef Haberî sıfatlar konusunda titizlikle nassa bağlı kalmış, ayetleri te'vile gitmeden olduğu gibi kabul ederek; "Teşbihten kaçınalım derken Allah'ın kendi zatını vasfettiği şeyi inkâr edemeyiz. Fakat onların keyfiyetinden de bahsetmeyerek Allah'ın dediğini der, O'nun bir şey söylemediği noktada ise susarız" demişlerdir. Selef'e göre Allah'ın sıfatlarını te'vil etmek, mesela; *İstivâ*ya, istilâ etmek (hâkim olmak); *Allah'ın nüzulü*ne, O'nun emrinin inmesi; *Allah'ın Yed*ine, O'nun kudret veya nimeti demek; Allah'ın sıfatlarını yaratılmışların sıfatları gibi anlamak ve onları değiştirmek olarak değerlendirmiştir.

Selef'in Haberî sıfatlar konusundaki bu teslimiyetçi yaklaşımın sebebi ise Kur'an'da te'vilin peşine düşenlerin kınanmasıdır. Onlara göre şayet müteşabihleri araştırmak caiz olsaydı Allah bu tip insanları kınamazdı. İlgili ayet şöyledir: "*Sana kitabı indiren O'dur. Onun (Kur'an) bir kısım ayetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise müteşabihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vil etmek için ondaki müteşabihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek payeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) sadece aklıselim sahipleri düşünüp anlar*." (Âli İmran, 3/7). Kaldı ki, te'vil zanna dayanarak varılan bir hükümdür, hâlbuki Allah'ın sıfatları hakkında zanla hükmetmek caiz değildir. Hele bu konu Allah hakkında olunca daha dikkatli davranılmalıdır. Çünkü bir ayet Allah'ın muradının aksine te'vil edilirse dalâlete düşülebilir. O halde bu konuda en sağlam yol; müteşabihatın zahirine inanıp, batınını tasdik etmek ve iç yüzünün anlaşılmasını Allah'a havale etmektir. Ayrıca biz bu nasların te'villerini bilmekle de yükümlü değiliz. Bizim mükellef olduğumuz alan, Allah'ın şeriki olmadığına ve O'nun benzeri bulunmadığına inanmaktır. Nitekim Müslümanların ihtiyacı olan şeyleri onlara açıklamakla görevli olan Hz. Peygamber *Allah'ın nüzulü*nden (inmesinden) haber vermiş ancak O'nun nüzulünün keyfiyetini bildirmemiştir. O, bu nüzulün keyfiyetini açıklamadığına göre, bu konuda bize bu keyfiyeti araştırmamak düşer.

Selef'in Haberî sıfatlar konusundaki bu yaklaşımının bir başka gerekçesi de ashabın bu konularla uğraşmamış olmalarıdır. Eğer bu nasların te'vilini yapmak caiz olsaydı buna en layık olan Sahabe ve Tabiûn onları tevil ederdi. Onların bu konularda te'vile başvurduklarına ilişkin herhangi bir haber bize ulaşmamıştır. O halde bu konuları te'vil etmek caiz değildir. Haberî sıfatlar konusunda Selef'in benimsediği bu teslimiyetçi metoda Tevkîf metodu denilmektedir.

Haberî sıfatlarla diğer Zâtî sıfatlar arasında gerek sübut ve gerekse teşbih ve tecsime sebep olma bakımından hiçbir farklılık görmeyen Yûsuf el-Cüveynî şöyle der: Allah'ın sıfatlarını bize bildiren iki kaynak vardır: Kitap (Kur'an) ve Sünnet. Dolayısıyla ister Zâtî, ister Haberî olsun, sübut bakımından her iki tür sıfat aynıdır. Bu sıfatlardan bir kısmını te'vil etmek, diğer bir kısmını ise te'vil etmeksizin olduğu gibi inanmak; Kitabın bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamak anlamına gelir. Zâtî sıfatları, Allah'ın zatına ve şanına layık bir biçimde nasıl anlıyorsak, Haberî sıfatları da te'vil etmeksizin O'nun şanına layık bir biçimde anlamalıyız. Biz Allah'ın zatı için *Hayat*, *Sem'*, *Basar*, *İlim*, *Kudret*, *İrade* ve *Kelâm* sıfatlarını kabul ederiz. Yine kesin olarak biliriz ki, hayat, şu bedenimizde var olan bir arazdan başka bir şey değildir. Diğer sıfatlar da bizim vücudumuz için birer arazdırlar. Hâlbuki bu sıfatları Allah'ın zatına nispet ettiğimizde onları O'na layık bir şekilde anlıyor ve insanın sıfatları ile hiçbir benzerliklerinin bulunmadığını kabul ediyoruz. Allah'ın bu zatî sıfatları nasıl sabit ancak keyfiyetleri bilinmiyorsa; *O'nun üst yönde* olması, *Arş'a istivâ etmesi* ve benzeri Haberî sıfatları da aynen diğerleri gibi sabittir ve keyfiyetleri bilinmez. *O'nun Arş'a istivâsı*, *Hayat*, *İlim* ve benzeri sıfatları gibi sabit, ancak insanların istivası gibi değildir. *O'nun Arş'a istivâsı* hareket ve intikalden uzak, kendi zatına layık ve keyfiyeti bilinemez bir istivâdır. Zâtî sıfatlar nasıl insanlarınki gibi birer araz değilse, Haberî sıfatlar da insanlarınki gibi birer organ (uzuv) değildir. Yûsuf el-Cüveynî'ye göre sıfatların tümü hakkında iki hüküm koymak gerekir: Sıfatların varlığı sabittir ve Sıfatların keyfiyeti bilinemez. Yûsuf el-Cüveynî'nin Zâtî sıfatlarla Haberî sıfatlar arasında yapmış olduğu bu kıyaslama oldukça tutarlıdır ve Selef adına dikkate alınması gereken önemli bir tespittir.

Selef, Haberî sıfatları te'vilden kaçınırken hiçbir şekilde teşbihe düşmemiş ve bundan titizlikle kaçınmıştır. Hatta onlar, Allah'ın elinin varlığından bahseden bir ayeti okurken, elini hareket ettiren ve böylece, bir anlamda, Allah'ın elinin kendi eli veya diğer insanların eli gibi olduğunu kasteden insanın elinin kesilmesinin vacip olduğunu söylemişlerdir. Yine Selef Allah'a cismanî unsurlar izafe etmenin tekfîri gerektireceğini ifade etmekten geri durmamıştır. Selef'ten bazıları teşbihe düşmemek hususunda o kadar titiz davranmışlardır ki, naslardaki *Yed*, *Vech*, *İstivâ* gibi Haberî sıfatları, nastaki gibi Arapça şeklinden başka bir dille ifade edilmesini bile caiz görmemişlerdir.

Halef Metodu

Haberî sıfatlar konusunda Halef âlimleri, te'vil metodunu benimsemiş ve bu sıfatları aklî ve naklî delillere ters düşmeyecek şekilde ve Arap dilinin elverdiği manalara uygun olarak te'vil etmişleridir. Te'vil; aralarında yakınlık sağlayan bir delilin bulunması nedeniyle, lafzın gerçek (hakikî, zahirî, râcih) anlamından alınarak Kitap (Kur'an) ve Sünnete ters düşmeyen, uygun başka bir anlamda kullanılmasıdır.

Halef'in te'vil metodunu benimsemesinin en önemli sebebi, Selef'in teşbih endişesinden dolayı te'vilden kaçışının istismar edilmesidir. Selef te'vilden uzak durarak müteşabihatı zahirleri üzere bırakışını yanlış anlayan bazı gruplar teşbihe gitmişler ve te'vilden sakınalım derken tecsime düşmüşlerdir. Kelam Tarihinde Müşebbihe ve Mücessime olarak adlandırılan bu gruplar, Allah'ı diğer varlıklar gibi düşünmüşler ve O'na maddî bir suret ve şekil tayin etmişlerdir. Onlara göre Allah, suret ve organları olan bir cisim gibidir. O, Arş üzerine oturmuştur, ayakları ise Kürsî üzerindedir. O'nda bir takım değişiklikler olmaktadır ve O aşağı yukarı inip çıkmaktadır. Hatta onlardan bazıları Allah'ın insan suretinde olduğunu iddia ederek, vücut yapısının nasıl olduğunu ve boyunun uzunluğunu bile tespite kalkışmışlardır. Hişam b. el-Hakem, Allah'ın boyunun kendi karışıyla yedi karış olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmiştir.

Mücessime ve Müşebbihe'nin Haberî sıfatlar konusundaki Tevhide aykırı bu ve benzeri yaklaşımları Halef'i te'vile sevk etmiştir. Yine Halef, Kur'an'ın anlaşılmak için nazil olduğu gerçeğinden hareketle Kur'an'da bulunan müteşabihatı te'vile yönelmişlerdir. Mâlik b. Enes'in (v.179/795), "*İstivâ* malûm, keyfiyeti meçhul (yani aklen bilinemez), ona inanmak imanın gereği, inkârı ise *sıfatlar konusundaki* küfürdür" şeklindeki cevabı yeterli olmamıştır. Belki Hicri 1. Ve 2. Asırdaki bir Arap için bu cevap tatmin edici olabilir. Ancak sonraki asırlarda başka ırklardan ve kültürlerden insanların *İstivâ* vb. kavramları anlamaları için te'vil kaçınılmaz olmuştur.

Kelâmcılar bu ve daha başka sebeplerden dolayı Haberî sıfatları Allah'ın şanına uygun şekilde te'vil etmişlerdir. Onlar, bu sıfatları te'vil ederken Kur'an ve Sünnet'in ruhuna uygun ve Arap dilinin ilkelerini esas alarak te'vil etmişlerdir. Te'vil akla dayandığından aklî delillere uygunluk sürekli gözetilmiştir. Mu'tezile de bu konuda çeşitli yorumlarla katkıda bulunmuştur. Ebu'l-Huzeyl el-Allâf (v.226/841), *Allah'ın Vechi*ni O'nun zatı, *Yed*ini nimeti, *'Ayn*ını ise, Allah'ın ilmi olarak te'vil etmiştir. el-Cübbâî (v.303/916) ise Haberî sıfatların mecazî anlamlar olduğunu söyler ve onları te'vil eder. O da el-Allâf gibi *Yed*i nimet olarak yorumlar.

Mu'tezilî Kâdı Abdulcebbâr'a göre Haberî sıfatların te'vil edilmeleri zarurîdir, vaciptir. Çünkü bunlar te'vil edilmezlerse teşbih kaçınılmaz olur. Ona göre teşbihe düşen kimsenin durumu putlara tapan insandan daha beter ve Allah'ı inkâr edenin durumundan daha da kötüdür. Abdulcebbâr'a göre, Kur'an'daki zahirî anlamlarıyla teşbihi gerektiren ayetlerin kesin olan aklî deliller doğrultusunda te'vil edilmeleri vaciptir. Abdulcebbar'a göre kesin olarak aklî delillere aykırı olan haberlerin (Hadislerin) tasdiki ise caiz değildir. Kâdı Abdulcebbâr'a göre, *Allah'ın Arş'a istivâsı*ndan maksat, Arş'ı istilâ etmesi, oraya hâkim olmasıdır ki, *istivâ*nın Arap dilinde istilâ anlamına kullanılması meşhurdur. Yine *Vech* Allah'ın Zatı, *Yed* O'nun kuvvet ve kudreti veya nimeti, *'Ayn* O'nun ilmi,
Mecî (gelmesi) ise, O'nun emrinin gelmesidir. Ona göre Allah cisim değildir ve O'na cismanî hiçbir vasıf nispet olunamaz. Onun için Kur'an'da geçen ve Allah'a cismanî bir takım vasıflar nispet eden ayetlerin te'vili vaciptir.

Ehl-i Sünnet'e mensup Halef âlimlerinin büyük çoğunluğu Haberî sıfatları te'vil etmişlerdir. Ehl-i Sünnet genel anlamda *İstivâ*yı, Allah'ın kudretinin büyüklüğü, Arş'ı istilâ etmesi ve ona

hâkim olması şeklinde anlar. Çünkü Arş cisimdir ve cisim olan Arş'la ancak cisim temasta bulunabilir. Yine Allah ezelde varken Arş yoktu. Dolayısıyla Allah'ın Arş'a istivasını oraya oturması ve kaplaması şeklinde anlamak Arş yokken Allah'ın mekansız olduğu ve Arş'ı yarattıktan sonra oraya oturduğu demektir ki bu bir intikal ve değişikliktir. Bu ise sonradan olma (hâdis) alâmetidir ve bu durum kadîm olan Allah hakkında caiz değildir. Ayrıca Allah Arş üzerinde oturmuş olursa o zaman, cisim olan Arş'ı *Allah'ın istivâsı*nın keyfiyeti tartışılacak ve hangisinin daha büyük veya daha küçük olduğu gibi sınır ve ölçü ifadeleri kullanılacaktır ki bu Tevhide ve Tenzihe aykırıdır. Hz. Ali (v. 40/660), "Allah Arş'ı Zâtına mekân olması için değil, kudretini göstermek için (izhar) yaratmıştır. Allah varken mekân yoktu ve O şu anda da ezelde bulunduğu hal üzeredir" diyerek Arş'ı yorumlamıştır. *Allah'ın Arşı istivâsı*nın anlamı, yüksek bir mekânda olması değil, yüce azametiyle Arş'ı kuşatmasıdır. Allah, *Arş'a istivâ* ettiğini zikretmekle bütün eşyaya hâkim olduğunu hatırlatmakta ve kudretini göstermektedir. Çünkü Arş, mahlûkatın en büyüğüdür. Ona hâkim Allah ondan daha küçük olanlara da hâkimdir. *Arş'a istivâ*yı oraya oturmak, onu kaplamak olarak değil, oraya hâkim olmak biçiminde anlamak daha doğrudur. Nitekim İsrâ, 17/42. ayetinde *Arş'a istivâ* ulûhiyyetin bir sembolü olarak sunulmaktadır.

Sünni âlimler Kur'an ve Hadislerdeki diğer Haberî sıfatları da Allah'ın şanına uygun bir şekilde te'vil etmişlerdir. Onlara göre *Vech* Allah'ın zatı ve rızası, *Yed* kudret ve nimeti, *'Ayn* ilmi, koruma ve yardımı, *Kurb* rahmeti, *İtyân* ve *Mecî*' O'nun emrinin gelmesi, *Nüzul* O'nun ikram, rahmet ve merhametinin tecellisidir.

Ehl-i Sünnet'in Haberî sıfatlar konusunda yaklaşımını göstermesi bakımından Matüridi ekolünün öncü Kelamcısı Ebu'l-Mu'în en-Nesefî'nin (v. 508/1115) görüşleri şu şekilde özetlenebilir: Bir lafız iki anlama geliyor da bunlardan biri Allah hakkında uygun olmayan, diğeri ise uygun olan bir anlam ifade ediyorsa, bu lafız, Allah'a nispet edildiğinde O'nun için uygun olan anlam anlaşılır. Haberî sıfatlardan bahseden nasslarda da bu ilke gözetilmelidir. Aklî hüccetler Allah'ın cisim olmadığını ispat etmektedir. Akıl da bilgi kaynaklarından birisi olduğuna göre bu nassları (Haberî sıfatları) zahirî anlamlarına hamlettiğimizde, Allah'ın kitabı Kur'an ile aklî deliller arasında çelişki ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki hem Kur'an hem de akıl Allah'ın hüccetlerindendir. Allah Âlim ve Hakîm olduğuna göre O'nun hüccetleri arasında bir çelişki olmamalıdır. O halde bu nassları aklî hüccetlere uygun şekilde te'vil edersek o zaman bu iki hüccet (nass ile akıl) arasında bir muvafakat sağlamış oluruz. Allah da bir ayetinde *kendisine benzer hiçbir şey bulunmadığını* (Şura, 42/11) bildirerek zatıyla başka varlıklar arasında teşbihin bulunmadığını açık bir şekilde beyan ediyor ki bu ayet muhkemdir ve te'vile ihtimali yoktur. O halde, Allah'ın cisim vb. hiçbir şeye benzemediğini haber veren bu muhkem ayete rağmen, te'vile ihtimali olan diğer ayetlerden hareketle Allah'a cismanî bir takım unsurlar ve vasıflar nispet edilemez. Bu nedenle en-Nesefî, Haberî sıfatların te'vil olunmaları gerektiğini savunmuş ve Haberî sıfatları te'vîl etmiştir.

Burada tekrar hatırlanması gereken husus şudur ki te'vilde dikkat edilecek husus; yapılan te'vilin tevhîde uygun olmasıdır. Haberî sıfatların birkaç anlama geldiği durumlarda bu anlamlardan Allah'ın zatına layık ve tevhîde en uygun olanı tercih olunmalıdır.